

Riziká prehľovania environmentálnych hrozieb v dôsledku energetickej politiky EÚ

Adrián Ondrovič¹ Ekonomický ústav SAV

Risks of deepening environmental threats as a result of EU energy policy

Authors' contact details

¹ Institute of Economic Research,
Slovak Academy of Sciences,
Department of the World Economy,
Šancová 56,
811 05 Bratislava, Slovakia,
adrian.ondrovic@savba.sk

Abstract: The state of the environment has been very critical for a long period of time and continues to deteriorate. In fact it is threatening decent survival of the future generations. Much of the ecological destruction is caused by energy production and consumption. European Union as a part of the world with high level of living standards is a major contributor to this destruction. In recent decades the EU has gradually started adopting new energy policy aiming at mitigating the environmental impacts trying to tackle pollution and climate change. However some of the new energy policies have resulted in shifting of the environmental burden to developing countries or even created new threats. For example the shift to biomass and biofuels has changed agriculture sector significantly not just in the EU but in other countries as well. Biofuel crops use more pesticides than food crops resulting in higher pollution. The article looks at several factors that lie behind these negative impacts and new environmental threats and assesses the EU energy policy ideological context.

Keywords: EU energy policy, pollution, environmental threats, neoliberal ideology

---

Napísanie príspevku bolo podporené z projektu VEGA 2/0026/15 - Príjmová stratifikácia a perspektívy polarizácie slovenskej spoločnosti do roku 2030

Úvod

Od obdobia globálnej ekonomickej krízy sa pravidelne uverejňujú štúdie o stále sa prehľbujúcej majetkovej a príjmovej nerovnosti a tieto informácie sa dostávajú prostredníctvom médií aj k širokej verejnosti. Situácia je nepochybne neudržateľná a pri naša so sebou riziká veľkých spoločenských konfliktov. Oveľa menej sa však k širokej verejnosti dostávajú informácie o závažnosti stavu degradácie životného prostredia a celej planéty Zem. Ľudská činnosť, presnejšie povedané hospodárska činnosť súčasnej civilizácie, dostala planétu do stavu, kedy je možnosť biologického prežitia budúcich generácií vážne ohrozená. Tento stav si vyžaduje okamžité a radikálne zmeny v spôsobe fungovania našich spoločností. Avšak verejná diskusia k tomuto závažnému problému je minimálna.

Spôsob výroby a spotreby energie stojí v samom jadre otázky environmentálnej katastrofy existenčného charakteru, do ktorej sa ľudstvo vedome rúti. Charakter energetickej politiky Európskej únie je preto kľúčovým regionálnym a globálnym faktorom v otázke ďalšej environmentálnej degradácie. Medzi cieľmi energetickej politiky EÚ sa vyskytujú aj ekologické ciele. Sú však konzistentné s ostatnými zadanými cieľmi a sú konzistentné s navrhovanými krokmi k naplneniu stanovených cieľov?

1 Hlavné ciele energetickej politiky EÚ

EÚ kladie na energetickú politiku mimoriadny dôraz. Otázka energetickej bezpečnosti, teda stabilita výroby a dodávok v požadovanej štruktúre má kľúčový strategický charakter. Energetické záujmy EÚ výrazne ovplyvňujú geopolitický vývoj vo svete.

Legislatíva v oblasti energetiky je veľmi rozsiahla a energetické ciele nie sú definované len čisto v energetickej legislatíve. Dokument EÚ *Sustainable, secure and affordable energy for Europeans* konštatuje, že EÚ spotrebúva a dováža stále viac energie. Náš spôsob života vyžaduje obrovské množstvo energie, ktoré samozrejme generuje znečistenie. Európa závisí od zvyšku sveta, čo sa týka výroby energií. Dováža viac ako polovicu svojej spotreby a spotreba EÚ predstavuje 20 % celkovej svetovej spotreby. 80 % energie je vyrobených z fosílnych palív emitujúcich skleníkové plyny. *Stratégia 2020* okrem iných cieľov stanovila cieľ redukcie emisií skleníkových plynov o 20 až 30 % nižšie ako boli v roku 1990. Ďalší strategický dokument *Energetická stratégia 2030* už stanovuje väčší počet cieľov a priorít. Emisie skleníkových plynov sa majú znížiť o 40 % oproti úrovni roku 1990; aspoň 27 % spotreby energie má byť krytých z obnoviteľných zdrojov; a energetická efektivita sa má zlepšiť oproti projektovanému trendu o 30 %. Starší dokument z roku 2006 s názvom *Zelená kniha - Európska stratégia pre udržateľnú, konkurencieschopnú a bezpečnú energiu*, hovorí o environmentálnych otázkach len okrajovo. V skutočnosti hovorí prevažne o štruktúre a diverzifikácii energetických zdrojov a predovšetkým o konkurencieschopnosti a liberalizovanom trhu.

Vo všeobecnosti je možné konštatovať, že v dokumentoch EÚ z oblasti energetiky (a nie len z tejto oblasti) je veľmi hojný výskyt neoliberalnej terminológie ako konkurencieschopnosť či trh. Pamätníkom obdobia pred rokom 1989 to môže silne pripomínať klasickú „povinnú jazdu“ o vedúcej úlohe komunistickej strany.

Zníženie spotreby energie a zníženie emisií skleníkových plynov (čiastočne spolu súvisiace ale dva odlišné ciele) sa má dosiahnuť väčšou energetickou efektivitou a zjednotením a otvorením trhu s energiami v EÚ. Zjednotený trh má taktiež priniesť väčšiu konkurenciu a nižšie ceny energií pre spotrebiteľov. Ciele v oblasti energetickej efektivity definuje dokument *Energy efficiency directive* z roku 2012. Sú definované pre všetky fázy od výroby energií, cez ich prenos až po spotrebu. Konkrétne kroky napríklad zahŕňajú program zateplovania budov, modernizácie vykurovacích systémov, vykonávanie energetických auditov a mnohé ďalšie. Každá členská krajina má stanovené aj vlastné špecifické ciele a v prípade Slovenska je to úspora energie v objeme 3,12 Mtoe v období 2014-2020.

EÚ má snahu stať sa svetovou špičkou v nízko-uhlíkových technológiách, podporovaním rozvoja sektorov ako biopalivá, veterná, solárna a jadrová energia. Rovnako chce podporovať rozvoj systémov riadenia a správy energie ako sú *smart cities*, teda múdre mestá, zachytávanie CO₂ a jeho skladovanie pod zemou, elektrické siete¹ a podobne.

---

¹ Anglický termín je Electrical grid a v tomto význame ide o vzájomne poprepájané elektrické siete medzi krajinami EÚ s cieľom dosiahnuť vyššiu efektivitu pri výrobe, prenose a spotrebe energie.

Ďalším pre EÚ veľmi dôležitým cieľom je oddelenie hospodárskeho rastu od spotreby energie, čo znamená dosahovať ekonomický rast, ale zároveň znižovať spotrebu energie.

2 Hlavné ekologické hrozby z výroby energie

V súčasnosti nevieme vyrobiť energiu bez negatívnych dopadov na životné prostredie. Jediná tzv. čistá energia je tá, ktorá nie je vyrobená. Tabuľka 1 stručne sumarizuje hlavné ekologické dopady jednotlivých spôsobov výroby energie, ktoré v súčasnosti používame.

Tab. 1: Hlavné známe ekologické dopady výroby energií

Zdroj energie	Hlavné známe ekologické dopady
Uhlie	Emisie oxidov uhlíku a síry, ortuti, selénu, arzénu a ďalších škodlivých látok; deštrukcia prostredia v miestach ťažby a výroby
Ropa	Emisie CO ₂ ; deštrukcia prostredia v miestach ťažby a výroby
Zemný plyn	Emisie oxidov uhlíka, dusíka a ďalších látok; deštrukcia prostredia v miestach ťažby a výroby
Jadro	Rádioaktívny odpad; deštrukcia prostredia pri ťažbe uránu; emisie škodlivých látok pri činnostiach súvisiacich s prevádzkou elektrární; katastrofálne následky v prípade havárií
Hydro	Deštrukcia prostredia pri výstavbe; zničenie riečnej fauny
Slnko	Emisie dusíku, fluoridu, síry a ďalších škodlivín pri výrobe zariadení; deštrukcia prostredia pri ťažbe a získavaní vzácnych materiálov (napr. kadmium, galium a iné) potrebných pre solárne zariadenia
Vietor	Emisie pri výrobe zariadení; úhyn vtáctva a ďalších živočíchov; špecifický hluk; vizuálny smog
Biomasa	Emisie skleníkových plynov pri výrobe zariadení, pri zaobstarávaní paliva a pri jeho spaľovaní
Biopalivá	Veľké množstvo pesticídov pri pestovaní; odlesňovanie na získavanie pestovateľských plôch; strata biodiverzity
Geotermálna energia	Deštrukcia prostredia pri vrtoch; nebezpečné plyny unikajúce do atmosféry

Zdroj: Vlastné spracovanie

Zmena podielu jednotlivých spôsobov výroby energie teda zmení aj intenzitu a spôsob deštrukcie a znečistenia prírodného prostredia. Európska agentúra pre životné prostredie v tomto duchu konštatuje, že ak sa aj niekde znečistenie zníži, zvyčajne zvýši sa v inej oblasti. To platí geograficky i v forme znečistenia. Preto je najčistejšia energia tá, ktorá sa nemusí vyrobiť.

3 Riziká nenaplnenia stanovených environmentálnych cieľov EÚ v energetickej politike a riziká ďalšieho prehľbovania environmentálnych hrozieb

Vzájomný vzťah definovaných cieľov

V definovaných cieľoch môžeme vidieť niekoľko vzájomných rozporov. Cieľ znižovania spotreby energie a cieľ znižovania jej ceny nie sú komplementárne ciele. Skôr naopak. Z reálneho života vieme, že čím sú tovary a služby lacnejšie, tým viac majú spotrebiteľia tendenciu ich viac nakupovať a viac nimi plytvať (samozrejme, že to nie je jednoznačný vzťah a vstupujú do neho aj iné faktory, napr. kultúrne zvyklosti, povaha produktu ap.). Príkladom je deregulácia aeroliniiek, ktorá spôsobila enormný nárast leteckej dopravy a tým aj spotrebu energie a environmentálnu deštrukciu. Víkendové letecké výlety *city breaks* sa stali bežným javom pomáhajúcim v regenerácii vystresovaných Európanov avšak zanechávajúcim veľké ekologické škody.

Protichodné sú aj ciele nízkej ceny a zároveň ekologickejšej produkcie. Pri nízkych cenách ostáva produkčným firmám menej priestoru na zisk a investície do menej škodlivých technológií. Tlak na ceny znamená tlak na výrobné náklady a z praxe vieme, že nízko nákladová výroba býva taktiež nízko ekologická.

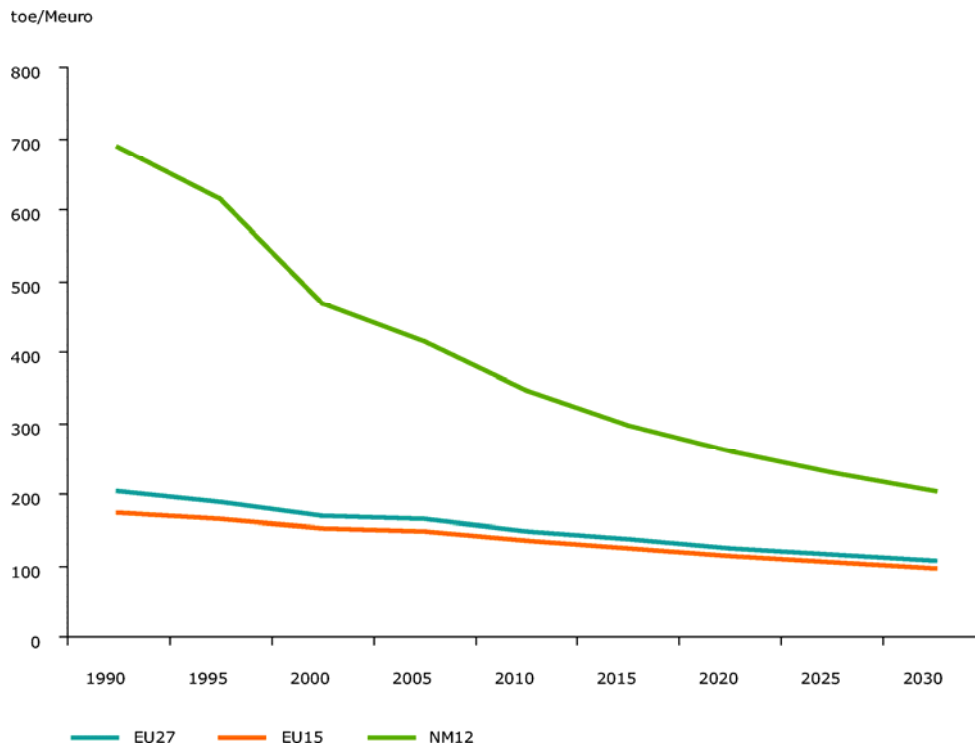
Ďalšími protichodnými cieľmi sú znižovanie spotreby energie a liberalizácia energetického trhu, zníženie alebo úplné odstránenie regulácie cien energií. Súkromné energetické firmy, tak ako akékoľvek iné firmy, majú jediný cieľ maximalizovať zisk. Pokiaľ zisk nemôžu maximalizovať relatívne vysokými cenami, ktoré v dôsledku deregulácie a konkurencie by mali poklesnúť, snaha o maximalizáciu zisku potom smeruje do maximalizácie predaja, teda v konečnom dôsledku spotreby. Ďalším dôsledkom tlaku na ceny býva konsolidácia odvetvia do oligopolu, keďže nákladový/ziskový tlak lepšie znášajú veľké korporácie. A oligopoly majú tendenciu ceny zvyšovať.

Oddelovanie spotreby energie od ekonomického rastu

Index energetickej intenzity² vyjadruje množstvo spotrebovanej energie na jednotku HDP. Jedným z deklarovovaných cieľov EÚ je znižovať toto množstvo.

---

² Používa sa aj termín energetická efektívnosť.

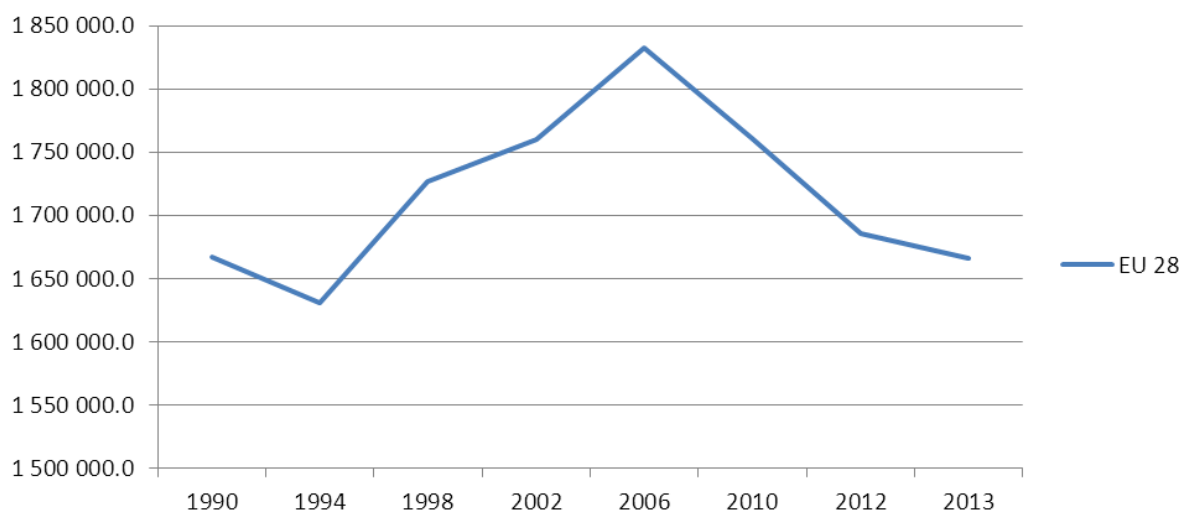
Obr. 1: Energetická intenzita - hrubá domáca spotreba na HDP, EU 27
Zdroj: European Environment Agency, 2012

Koncept energetickej intenzity je však do značnej miery zavádzajúci. Energetická intenzita klesá dlhodobo. V niektorých oblastiach sveta viac a niekde menej. Je to vďaka novým dokonalejším spôsobom výroby, ale aj vďaka neustále sa meniacej štruktúre hospodárstva.

Ďalším dôležitým faktorom je presun výroby do tretích krajín. EÚ môže vykazovať znižujúcu sa energickú intenzitu, ale určitý podiel na nižšej spotrebe energie zohráva aj tento presun a s týmto presunom sa geograficky presúva aj spotreba energie a teda aj negatívne ekologické dopady jej výroby.

Problematickým sa javí aj samotný výpočet HDP, ktorý je politicky vysoko citlivým ukazovateľom, a ktorý tak ako ukazovateľ nezamestnanosti, často podlieha rôznym manipulačným tlakom. V roku 2014 padlo v EÚ rozhodnutie, že sa bude do HDP započítavať napríklad aj predaj drog či prostitúcia. Tento krok nepochybne zlepšil aj ukazovateľ energetickej intenzity EÚ.

Z hľadiska boja proti deštrukcii ekosystému sú však dôležité absolútne hodnoty znečisťovania a degradácie spôsobené pri výrobe energie. Vzájomný pomer spotreby energií a HDP je z pohľadu ekologickej deštrukcie v zásade irelevantný. Graf na obrázku 2 zobrazuje celkovú spotrebu energie EU-28 za obdobie 1990-2013. Pokles je evidentný, i keď sa v zásade ešte len približuje spotrebe z roku 1990. Je však ťažké zhodnotiť aký podiel na tomto trende majú ekonomická kríza, externalizácia výroby do tretích krajín a aký vplyv na pokles má samotná energetická politika.

**Obr. 2: Konečná spotreba energie EU 28
v tis. TOE (tonnes of oil equivalent), 1990-2013**
Zdroj: Eurostat - spotreba energie, 2015

Pripravovaná transatlantická dohoda TTIP, energie a environmentálne riziká

Dohoda TTIP (Transatlantic Trade and Investment Partnership), ktorú presadzuje EÚ, má priniesť zvýšenie obchodnej výmeny s USA a výrazné zmeny v spoločensko-ekonomických pravidlách zmluvných strán. Cieľ znižovania spotreby energií a ekologických škôd je v priamom rozpore so snahou zvýšiť vzájomnú obchodnú výmenu s USA.

Napriek tomu, že navrhované znenie dohody je tajné, sú známe niektoré jej časti. Časť upravujúca riešenie sporov investorov a štátov, tzv. ISDS (Investor-State Dispute Settlement), dáva súkromným korporáciám nové práva žalovať štáty za legislatívu, ktorá by ohrozovala ich zisky a to aj potenciálne budúce. Environmentálna legislatíva sa teda môže dostať do rozporu so záujmami korporácií, čo by mohlo znamenať, že štáty musia takúto legislatívu odstrániť alebo zaplatiť žalobcovi náhradu. Už súčasný mechanizmus riešenia sporov investor-štát poskytuje takéto možnosti. V septembri 2014 schválila NRSR novelu banského zákona, ktorá okrem iného zakazuje ťažbu zlata využitím kyanidovej metódy. Britská firma stojaca za snahou obnovenia ťažby zlata v Kremnici, sa za to vyhráža Slovensku arbitrážou s odôvodnením, že takého menenie pravidiel hry marí ich investíciu. Švédská firma Vattenfall zažalovala Nemecko kvôli novému národnému plánu postupne odstaviť atómové elektrárne. K tomuto kroku nemecká vláda pristúpila po havárii v japonskej jadrovej elektrárni Fukushima. Švédská energetická firma požaduje kompenzáciu vo výške 4,7 mld. €.

Dohoda TTIP má obsahovať aj vzájomné uznávanie regulácií a certifikácie oboch strán, čo v praxi znamená, že strana s prísnejšou reguláciou uzná slabšiu reguláciu druhej strany. Teda, že na trh sa môžu dostávať výrobky, ktoré nevyhovujú domácej regulácii. Tento princíp sa nazýva *princíp najnižšieho spoločného štandardu* (lowest common denominator). Týka sa v zásade všetkých typov regulácií, vrátane environmentálnej.

V rozpore s cieľom znižovania ekologických dopadov z výroby a spotreby energií je teda nielen snaha zvýšiť vzájomný obchod, ale i práva súkromných firiem, ktoré môžu vážnym spôsobom zasiahnuť do suverenity štátov pri rozhodovaní o energetickej a environmentálnej politike.

Neoliberálna ideológia slobodného trhu a ekologické ciele

Európska agentúra pre životné prostredie (European Environment Agency) vo svojom reporte *Rastúce požiadavky na ekosystém* konštatuje, že trhové systémy len zriedka prenášajú plné spoločenské a ekonomické hodnoty, ktoré poskytuje ekosystém. Následkom je, že trhové ceny tlačia k neudržateľnému a spoločensky neželateľnému rozhodovaniu o použití prírodných zdrojov a o správe ekosystémov.

Neoliberálna ideológia, ktorej jednou z hlavných charakteristík je maximálna deregulácia, nemôže byť teda rámcom pre riešenie ekologických problémov súčasnej civilizácie. Trh nerieši a nikdy neriešil ekologické otázky. Firmy sa starajú len o maximalizáciu zisku a ak snaha o dosahovanie tohto cieľa prináša zmiernenie ekologických škôd, napríklad dokonalejší spaľovací motor s menšou spotrebou, je to len vďaka regulačnému a kultúrnemu tlaku prostredia, v ktorom operujú. Je mnoho príkladov, kde tie isté firmy sa v rôznych lokalitách svojho pôsobenia, správajú veľmi odlišne.

Neoliberálna ideológia a spoločensko-právny rámec na nej postavený môže ekologické problémy vyriešiť jedine v nejakom abstraktnom teoretickom modeli. Nie však v realite. Trhy reagujú len na záujmy svojich účastníkov. Súčasťou slobodného trhu však nie je ekosystém. Plní len servisnú úlohu poskytovania zdrojov. Súčasťou nie sú ani budúce generácie a preto ich záujmy vo forme požiadaviek na žiteľné podmienky, nevstupujú do rozhodovania.

Európska únia je posadnutá neoliberálnou ideológiou slobodného trhu a preto nie je v súčasnosti schopná prijať a realizovať takú zmysluplnú energetickú politiku, ktorá by pomohla odvrátiť ekologickú katastrofu, ku ktorej občania EÚ veľmi výrazne prispievajú.

Externalizácia ekologických škôd

Výrazným faktorom pri znižovaní energetickej spotreby je presúvanie výroby do krajín mimo EÚ, ktoré v intenzívnej forme prebieha už dve desaťročia. Jedná sa predovšetkým o krajiny s nízkou ochranou zamestnancov a s nízkou úrovňou environmentálnej regulácie. Takýmto spôsobom presúvajú výrobcovia znečistenie do iných častí sveta.

Podpora výroby energie z biomasy a podpora biopalív má podobný efekt. Pestovanie energetických plodín nepodlieha rovnakej regulácii ako pri potravinárskych plodinách. Znečistenie pesticídmi a herbicídmi je preto závažnejšie, pričom chemické znečistenie pôdy, vody a vzduchu má komplexné dopady existenčného charakteru – vážne zdravotné následky, úbytok fauny a flóry, vymieranie druhov. A nejedná sa iba o dodávateľské krajiny mimo EÚ, ale aj členské krajiny.

Nové technológie

Nové technológie výroby a spotreby energie prinášajú nové postupy, zavádzajú nové materiály. Nie je možné však povedať, že všetky jednoznačne znižujú environmentál-

nu záťaž. V niektorých prípadoch môže byť dopad prechodu na nové technológie značne rozporuplný.

Takýmto rozporuplným príkladom sa javí aj prechod od klasických žiaroviek na nové energeticky úspornejšie žiarivky. Tie síce spotrebúvajú podstatne menej energie, avšak obsahujú ortuť, ktorá je pre zdravie mimoriadne nebezpečná. Pri rozbití takej žiarivky v domácnosti sú jej členovia vystavený obrovskému zdravotnému riziku. Zároveň je potrebné dodať, že len 20 % elektronického odpadu (kam patria aj žiarivky) sa v EÚ zrecykluje. Zvyšok teda končí na skládkach a preniká do pôdy, vody a vzduchu. Veľmi kontroverznou a ekologicky mimoriadne deštruktívnou je aj ťažba bridlicového plynu. Táto technológia využíva veľké množstvo chemikálií, ktoré pod veľkým tlakom vstrekuje do pôdy s cieľom rozlomiť bridlicu, aby uvoľnila zemný plyn, ktorý obsahuje. Ústup od masového používania tejto technológie v Európe momentálne spôsobujú nízke ceny ropy na svetových trhoch.

Nové technológie teda môžu priniesť zníženie určitého typu znečistenia, ale môžu priniesť aj úplne nové.

Absencia politiky zmeny spotrebiteľského správania

Energetická politika EÚ sa zameriava na ponukovú stránku. Podporuje obnoviteľné zdroje energie, sprísňuje normy pre spotrebiče, podporuje programy úspor vo verejnom sektore. Neexistuje však žiadny ucelený program so zameraním na zmenu spotrebného správania občanov únie.

V období zimy vykurojeme, čo je pochopiteľné. V posledných desaťročiach však už akosi nevieme fungovať v letnom období bez klimatizácie, ktorá je mimoriadne energeticky náročná. Príliš často cestujeme do veľkých vzdialeností spôsobujúc veľké znečistenie, prípadne sa vo voľnom čase vozíme na motorkách, člnoch, vodných skútroch, na vodných či zimných vlekoch, spotrebovávame priveľa elektrospotrebičov rôzneho druhu.

Spotrebný životný štýl Európanov spôsobuje deštrukciu prírodného prostredia, ale EÚ toto správanie neadresuje. Dokonca ju predbehol už aj súčasný pápež František, ktorý v najnovšej encyklike vyzval Európanov na zmenu konzumného spôsobu života v záujme záchrany života na Zemi.

Záver

Deklaratívna snaha energetickej politiky EÚ (a nielen energetickej) o riešenie akútnych ekologických problémov je posunom v pozitívnom smere. Ekologické ciele sú však definované v širšom ideologickom a inštitucionálnom kontexte, ktorý výrazne determinuje možnosti ich naplnenia. V skutočnosti tento ideologicko-inštitucionálny rámec predstavuje množstvo rizík vzniku nových a prehĺbenia už existujúcich ekologických hrozieb.

Protichodné ciele energetickej politiky EÚ ako napríklad snaha o znižovanie cien energií a zároveň znižovanie spotreby, či posilňovanie práv súkromných spoločností oproti verejným záujmom, výrazne podkopávajú reálnosť dosiahnutia zmeny smeru deštrukcie ekosystému a tým spoločnosti samotnej. Riziká predstavuje pokračujúca neoliberálna doktrína slobodného trhu, medzinárodné zmluvy s tretími krajinami

ako je aj pripravovaná TTIP dohoda, nové technológie a spotrebný spôsob života občanov EÚ.

Ideologické a inštitucionálne prostredie EÚ, kde vzniká aj energetická politika spoločenstva, môže len vo veľmi obmedzenej miere priniesť potrebné zmeny v modely fungovania našej spoločnosti.

Literatúra

Accounting for drugs and prostitution to help push UK economy up by £65bn. 2014.

[Online.] [Cit. 30. júna 2015.] Dostupné na:

<<http://www.theguardian.com/business/2014/jun/10/accounting-drugs-prostitution-uk-economy-gdp-eu-rules>>.

BALDÉ, C.P. - WANG, F. - KUER, R. - HUISMAN, J. 2015. The Global E-waste Monitor - 2014. United Nations University, IAS – SCYCLE. ISBN 978-92-808-4555-6.

Center for International Environmental Law: Lowest Common Denominator. 2015.

Dostupné na:

<<http://www.ttip2014.eu/files/content/docs/Full%20documents/Toxic%20pesticides%202015.pdf>>.

Cocaine Sales to Boost Italian GDP in Boon for Budget. 2014. [Online.] [Cit. 30. júna

2015.] Dostupné na: <<http://www.bloomberg.com/news/articles/2014-05-22/cocaine-sales-to-boost-italian-gdp-in-boon-for-budget>>.

European Commission: Sustainable, secure and affordable energy for Europeans. 2014. ISBN 978-92-79-42192-1.

European Commission: 2030 Energy Strategy. [Online.] [Cit. 30. júna 2015.] Dostupné

na: <<http://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-strategy/2030-energy-strategy>>.

European Commission: EUROPE 2020. 2010. [Online.] [Cit. 30. júna 2015.] Dostupné

na: <http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm>.

European Commission: Energy Efficiency Directive. 2012. [Online.] [Cit. 30. júna

2015.] Dostupné na: <<http://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-efficiency/energy-efficiency-directive>>.

European Environment Agency. 2014. Assessment of global megatrends — an update;

Global megatrend 10: Increasing environmental pollution load. Dostupné na:

<http://www.eea.europa.eu/publications/global-megatrend-update-10-increasing/at_download/file>.

European Environment Agency. 2014. Assessment of global megatrends — an update;

Global megatrend 8: Growing demands on ecosystems. Dostupné na:

<http://www.eea.europa.eu/publications/global-megatrend-update-8/at_download/file>.

European Environment Agency. 2012. Energy Intensity - Gross Inland consumption

per GDP, EU 27. [Online.] [Cit. 30. júna 2015.] Dostupné na:

<<http://www.eea.europa.eu/data-and-maps/figures/energy-intensity-gross-inland-consumption-per-gdp-eu-27>>.

Eurostat: Consumption of energy. [Online.] [Cit. 30. júna 2015.] Dostupné na: <http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Consumption_of_energy>.

HNonline.sk: Firma hrozí arbitrážou. Pre zákaz kyanidu. 2014. [Online.] [Cit. 30. júna 2015.] Dostupné na: <<http://hn.hnonline.sk/ekonomika-a-firmy-117/firma-hrozi-arbitrazou-pre-zakaz-kyanidu-626165>>.

Komisia Európskych spoločností: Zelená kniha. Európska stratégia pre udržateľnú, konkurencieschopnú a bezpečnú energiu. 2006. {SEK(2006) 317}.

TASR: Poslanci zakázali ťažbu kyanidovou metódou na Slovensku. 2014. [Online.] [Cit. 30. júna 2015.] Dostupné na: <<http://www.teraz.sk/slovensko/tazba-zlato-kyanid-zakon-novela/97751-clanok.html>>.

The Economist: The arbitration game. 2014. [Online.] [Cit. 30. júna 2015.] Dostupné na: <<http://www.economist.com/news/finance-and-economics/21623756-governments-are-souring-treaties-protect-foreign-investors-arbitration>>.

The Guardian: UN calls for suspension of TTIP talks over fears of human rights abuses. 2015. [Online.] [Cit. 30. júna 2015.] Dostupné na: <<http://www.theguardian.com/global/2015/may/04/ttip-united-nations-human-right-secret-courts-multinationals>>.

<<http://www.dangersoffracking.com>>.